

УДК 82.09:82–055.2

UDC 82.09:82–055.2

ЭВАЛЮЦЫЯ ПАНЯЦЦА «ЖАНОЧАЯ ЛІТАРАТУРА» Ў ЗАМЕЖНЫМ І БЕЛАРУСКІМ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВЕ

THE EVOLUTION OF THE CONCEPT «WOMEN'S LITERATURE» IN FOREIGN AND BELARUSAIN LITERARY CRITICISM

Г. В. Янкута,
*аспірант кафедры
замежнай літаратуры БДУ*

H. Yankuta,
*Post-Graduate Student of the Department
of Foreign Literature, BSU*

Паступіў у рэдакцыю 11.04.17.

Received on 11.04.17.

У артыкуле прасочваецца эвалюцыя паняцця «жаночая літаратура», яе мастацкіх асаблівасцей і меж у замежным і беларускім літаратуразнаўстве. Уздым другой хвалі фемінізму ў канцы 1960-х гг. прывёў да з'яўлення фемінісцкай літаратурнай крытыкі, што засяроджваецца на вывучэнні жаночай літаратуры і размяжоўвае ўласна літаратуру, створаную жанчынамі, літаратуру, якая нясе на сабе адбітак фемінісцкіх ідэй, і літаратуру, што напісаная ў стылі, які традыцыйна характарызуецца як жаночы. У беларускім літаратуразнаўстве асэнсаванне феномену жаночай літаратуры пачалося пад уплывам замежных прац у канцы 1990-х гг., калі беларускія даследчыцы пачынаюць аналізаваць творчасць беларускіх пісьменніц розных эпох, выкарыстоўваючы метадалагічны апарат гендарнай тэорыі. Выхад у 2000-х гг. першых зборнікаў жаночага апавядання выклікаў у беларускім літаратуразнаўстве дыскусію пра асаблівасці беларускай жаночай літаратуры, якая вынесла пытанне пра жаночую літаратуру ў шэраг вострых і актуальных. *Ключавыя словы:* жаночая літаратура, фемінісцкая літаратурная крытыка, літаратурны канон, фемінісцкая літаратура, жаночая проза, гендарныя даследаванні.

The article traces the evolution of the concept «women's literature», its artistic features and boundaries in foreign and Belarusian literary criticism. The rise of second-wave of feminism in the late 1960s led to the appearance of feminist literary criticism, which focused on the study of women's literature and delineates the literature created by women, literature which reflects feminist ideas and literature that is written in a style that is traditionally characterized as female. The Belarusian critical understanding of the phenomenon of women's literature appeared under the influence of foreign works in the late 1990s, when the Belarusian researchers began to analyze the works of Belarusian women writers of different epochs, using methodological apparatus of gender theory. In the 2000s the first collections of women's short stories were published and literary debates about the specificity of the Belarusian women's literature aroused, which made the issue of women's literature acute and urgent.

Keywords: women's literature, feminist literary criticism, literary canon, feminist literature, women's prose, gender studies.

Гендарныя даследаванні як міждысцыплінарная навуковая галіна, што факсіруецца на поле як сацыякультурным канструкце, зрабіліся неад'емнай часткай гуманітарнай навукі – сацыялогіі, антрапалогіі, гісторыі, культуралогіі, літаратуразнаўстве і інш. І. Жарэбкіна мяркуе, што «сэння не існуе практыкі чытання літаратурнага ці філасофскага тэксту, якая не ўлічвала б яго магчымую гендарную ці фемінісцкую інтэрпрэтацыю» [тут і далей пераклад з рускай мовы мой – Г. Я.] [1]. Гендарны падыход у літаратуразнаўстве прадугледжвае вывучэнне рэпрэзентацыі гендарных роляў і стэрэатыпаў (маскулінных і фемінных) у мастацкім тэксце і іх культурнай і сацыяльнай асновы. В. Залатухіна адзначае, што «ўяўленні пра мужчыну і жанчыну, якія ўкараніліся ў культуры, трансфармуюць індывідуальную карціну свету» [2, с. 71]. З моманту свайго

ўзнікнення фемінісцкае літаратуразнаўства, ці фемінісцкая літаратурная крытыка, увяло ў навуковы ўжытак шэраг новых паняццяў: «жаночае чытанне», «жаночае пісьмо», «гінакрытыка» і інш., – і прапанавала новыя стратэгіі аналізу літаратурнага тэксту, істотна змяніўшы акадэмічны погляд на жаночыя і мужчынскія літаратурныя творы і агульнае бачанне літаратуры.

Беларуская гуманітарная навука звярнулася да гендарнай праблематыкі ў канцы ХХ ст., што звязана з асаблівасцямі гісторыка-палітычнага развіцця Беларусі і зменамі, што адбыліся ў беларускім грамадстве ў канцы 1980-х – пачатку 1990-х гг. Даследаванні ў межах гендарнай тэорыі і фемінісцкай літаратурнай крытыкі пачынаюць рабіць Т. Фіцнер [3], С. Калядка [4], А. Данільчык [5], В. Гапеева [6], Г. Кісліцына [7] і інш. Мэта дадзенага артыкула – прааналізаваць дынаміку асэнсавання жаночай літаратуры, яе

мастацкіх асаблівасцей і меж ў замежным і беларускім літаратуразнаўстве.

У канцы 1960-х гг. на Захадзе ўзнялася другая хваля фемінізму – новы этап развіцця руху жанчын за свае правы, які доўжыўся да 1980-х гг. (паводле іншага меркавання, да 1990-х гг.), калі на змену яму прыйшоў наступны этап, трэцяя хваля. Паводле Э. Шоўалтэр (Elaine Showalter), да 1960-х гг. «крытыка напісаных жанчынамі твораў мела форму *андрагіннай* паэтыкі, што адмаўляла ўнікальнасць жаночай літаратурнай свядомасці і высоўвала адзіны ўніверсальны стандарт крытычных ацэнак, якім жанчыны-пісьменніцы мусілі адпавядаць» [8, с. 319]. Уздым другой хвалі фемінізму пацягнуў за сабой росквіт жаночай літаратуры і з'яўленне фемінісцкай літаратурнай крытыкі. У літаратуразнаўчых працах гэтага перыяду адбываецца перагляд і пераасэнсаванне жаночай літаратуры, пошук забытых імёнаў жанчын-пісьменніц, вывучаецца творчасць пісьменніц, што раней лічыліся аўтарамі «другога плана», даследуюцца жаночыя персанажы ў мужчынскіх творах і пачынаецца рэвізія традыцыйнага літаратурнага канону, у які дагэтуль уваходзілі пераважна творцы-мужчыны. Паняцце «жаночая літаратура» набывае ў гэты час новае значэнне. Як адзначыла А. Гранкіна, «жанчыны пісалі заўсёды, але ўласна жаночая літаратура, выдзеленая назвай з агульнага літаратурнага патоку, зрабілася культурнай з'явай толькі дзякуючы развіццю фемінісцкай думкі, ініцыяванай у значнай ступені другім жаночым рухам» [9, с. 32]. У гэты час, як піша Э. Шоўалтэр, «жаночая эстэтыка заявіла, што жаночае пісьмо выяўляе асаблівую жаночую свядомасць, што яно ўяўляе сабой самастойную і паслядоўную літаратурную традыцыю, што пісьменніца, якая адмаўляе ці абмяжоўвае сваё жаночае “я”, шкодзіць уласнаму мастацтву» [8, с. 321]. У ключавым эсе «Калі мы, мёртвыя, прачнемся: пісьмо як рэ-візія» (When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision, 1971) Э. Рыч (Adrienne Rich, 1929–2012) так вызначае мэту фемінісцкай крытыкі: «Радыкальная крытыка літаратуры, народжаная фемінізмам, разглядае твор перш за ўсё як ключ да таго, чым мы жывём, чым жылі, што прывяло нас да ўяўлення пра сябе, як наша мова і зняволіла, і вызваліла нас, як працэс называння дагэтуль быў мужчынскай прывілеяй, і як мы можам пачаць бачыць і называць – а таму і жыць – наной» [10]. Такім чынам, жаночая літаратура пачынае выдзяляцца як асобны тып літаратуры, што патрабуе спецыяльнага навуковага апарату для даследавання.

У кнізе 1977 г. «Іх уласная літаратура» (A Literature of Their Own) Э. Шоўалтэр распрацоўвае перыядызацыю брытанскай жа-

ночай літаратуры, выдзяляючы тры этапы яе развіцця. Першы этап – «фаза жаночасці» (*feminine*; фаза імітацыі), што доўжылася з 1840 г., калі жанчыны-пісьменніцы пачалі браць мужчынскія псеўданімы, да 1880 г., калі памерла Дж. Эліят. Другі этап – «фемінісцкая фаза» (*feminist*; фаза пратэсту), якая цягнулася з 1880 па 1920 гг., калі брытанскія жанчыны атрымалі права голасу. Трэці этап – «жаночая фаза» (*female*; фаза самаадкрыцця і пошуку ўласнай мовы), што пачалася ў 1920 г. і працягваецца дагэтуль. Як адзначае Н. Павалыева, часам гэтыя фазы перасякаюцца, і ў творчасці адной пісьменніцы можна выдзеліць рысы ўсіх трох этапаў [11].

Г. Грын (Gayle Greene) у кнізе «Змяняючы гісторыю: фемінісцкая літаратура і традыцыя» (Changing the Story: Feminist Fiction and the Tradition, 1991) прапануе размяжоўваць паняцці «жаночая літаратура» і «фемінісцкая літаратура» [12, с. 2], вызначаючы апошнюю як літаратуру, у якой прысутнічае «аналіз гандара як сацыяльнага канструкту» [12, с. 2]. Даследчыца мяркуе, што фемінісцкая літаратура – гэта «самы рэвалюцыйны кірунак у сучаснай літаратуры, рэвалюцыйны і сваёй фармальнай навізнай, і сваім уплывам на рэвалюцыю сацыяльную, бо яна адыграла сваю ролю ў адраджэнні фемінізму ў шасцідзясятых і сямідзясятых» [12, с. 2]. Т. Камароўская прапануе падобную канцэпцыю жаночай літаратуры, выдзяляючы ў ёй два кірункі: «змрочны бунт супраць свету, у якім кіруе мужчына, і сентыментальны сямейны раман, што праслаўляе каштоўнасці сямейнага жыцця» [13, с. 3]. На думку даследчыцы, амерыканская фемінісцкая літаратура як з'ява «ўзнікла як рэакцыя на тое становішча, якое жанчыны займалі ў амерыканскім грамадстве з часоў заснавання калоній» [13, с. 3]. Выдзяляючы такі жанр, як «фемінісцкі метараман», Г. Грын сцвярджае, што ён з'яўляецца ў той жа час і формай фемінісцкай літаратурнай крытыкі [12, с. 8], бо прадугледжвае дыялог з літаратурнай традыцыяй і яе рэвізію. Т. Камароўская падобным чынам адзначае важную ролю постмадэрнісцкага наратыву для фемінісцкай прозы [13, с. 3].

У працы 1995 года «Прастора, час і скажэнне: эсе пра палітыку цела» (Space, Time and Perversion: Essays on the Politics of Bodies) Э. Грос (Elizabeth Grosz) падагульняе папярэднія даследаванні, звязаныя з жаночай літаратурай, і ставіць шэраг новых пытанняў пра вызначэнне і межы гэтага паняцця. Даследчыца выдзяляе «жаночыя тэксты» (*women's texts*), напісаныя жанчынамі пераважна для жанчын, «фемінныя тэксты» (*feminine texts*), напісаныя з погляду жаночага досведу ці ў стылі, які традыцыйна вызначаецца як жаночы, і «фемінісцкія тэксты»

(*feminist texts*), аўтары якіх свядома кідаюць выклік метадам, тэмам і прынцыпам патрыярхальнага канона [14, с. 11]. І калі першы тып тэкстаў – «жаночыя тэксты» – сумненняў не выклікае, то два астатнія патрабуюць спецыяльных вызначэнняў. Э. Грос разглядае чатыры падыходы да вылучэння фемініных і фемінісцкіх тэкстаў, прапанаваных фемінісцкай літаратурнай крытыкай, кожны з якіх мае свой крытэры, – 1) пол аўтара; 2) змест твора («жаночая аўтабіяграфія», як характарызуе гэты пункт І. Жарэбкіна [1]); 3) пол чытача («жаночае чытанне», якое грунтоўна даследавала А. Калодны (Annette Kolodny)); 4) стыль тэксту («жаночае пісьмо», паняцце, уведзенае французскім філосафам Э. Сіксу (Hélène Cixous)) – аднак ніводзін з гэтых крытэрыяў не дае магчымасці канчаткова аднесці той ці іншы твор да фемінінай ці фемінісцкай літаратуры. Э. Грос прыходзіць да высновы, што «ніякага выразнага і несумненнага крытэрыю не існуе, <...> ніводзін тэкст не можа быць раз і назаўсёды класіфікаваны як чыста фемінісцкі ці чыста патрыярхальны – такія вызначэнні залежаць ад кантэксту, ад месца тэксту ў кантэксце, ад таго, як яго чытаюць, хто гэта робіць і з якім вынікам» [14, с. 23]. Тым не менш даследчыца звяртае ўвагу на тры акалічнасці, якія могуць дапамагчы ў аналізе. Па-першае, яна лічыць істотнымі ўзаемаадносіны паміж тэкстам і нормама і ідэалама, якія пануюць у грамадстве, дзе тэкст быў створаны [14, с. 22], – тое, як на розных узроўнях тэксту адлюстроўваюцца гендарныя стэрэатыпы і ці робіць аўтар спробу іх разбурыць. Па-другое, Э. Грос мяркуе, што ў фемінісцкім тэксце «тым ці іншым чынам мусяць праблематызавацца стандартныя маскулінныя спосабы аўтарскага выказвання» [14, с. 23]: напрыклад, паняцце «чалавек» не павінна апрыёры абазначаць «мужчыну». Па-трэцяе, на думку даследчыцы, фемінісцкі тэкст павінен не толькі ставіць пад сумнеў патрыярхальныя нормы ў грамадстве, аднак і ў значнай ступені прапаноўваць новую дыскурсіўную прастору – «новыя стылі, мадэлі аналізу і аргументацыі, новыя жанры і формы» [14, с. 23], што зробіцца інструментама змагання з абмежаванасцю тэкстуальных магчымасцей.

У беларускім літаратуразнаўстве аналіз феномену жаночай літаратуры і асаблівасці яе станаўлення і развіцця на розных этапах ідзе іншым шляхам. Да 1990-х гг., калі ў постсавецкіх краінах зрабіліся больш даступнымі працы замежных даследчыкаў, жаночая літаратура не разглядалася як спецыфічная мастацкая з’ява, што валодае наборам своеасаблівых характарыстык і ўласным гучаннем. «Жаночая традыцыя ў гісторыі беларускай літаратуры адносна кароткая (асаблівая, калі ўлічваць беларуска-

моўную традыцыю), і яна цалкам развівалася ў кантэксце мужчынскай» [15], – адзначае Т. Фіцнер.

Аналізуючы сучасную жаночую прозу Беларусі, Т. Фіцнер выдзяляе такіх пісьменніц, як В. Куртаніч, А. Брава і Е. Вежнавец, чыя творчасць, паводле меркавання даследчыцы, – гэта «яркі прыклад жаночага пісьма ў беларускай жаночай прозе як формы самавыяўлення і супраціву патрыярхальнай культуры» [16, с. 116]. Г. Кісліцына згадвае ў рэчышчы новай беларускай літаратурнай фемінісцкай традыцыі такіх пісьменніц, як Е. Вежнавец, В. Гапеева і В. Морт [7]. Усе гэтыя пісьменніцы пачалі друкавацца ў 2000-я гг. Выкарыстоўваючы тэрміналогію, прапанаваную Э. Шоўалтэр, 2000-я гг. у беларускай жаночай літаратуры можна ахарактарызаваць як «фазу пратэсту», ці другую «фемінісцкую фазу» (першы раз ноты пратэсту загучалі ў жаночай паэзіі 1920–30-х гг.).

У гэты ж перыяд выходзяць два зборнікі сучаснага беларускага жаночага апавядання: «Жанчыны выходзяць з-пад кантролю» (2007) і «Пакахай мяне, калі ласка» (2009). З’яўленне першага з іх – уласна першага ў беларускай літаратуры зборніка такога кшталту – выклікала дыскусію як вакол самой кнігі, так і вакол такога паняцця, як «жаночая літаратура». Аўтар прадмовы да рубрыкі «Бліцкрыт» (часопіс «Дзеяслоў», 2007, № 3(28), імя аўтара не пазначана), у якой літаратарам і літаратурным крытыкам прапанавалі абмеркаваць кнігу «Жанчыны выходзяць з-пад кантролю», ставіць пытанне, «ці сцвярджае яна факт існавання феномена беларускага жаночага прозы» [17, с. 314], і выказвае меркаванне, што вызначальныя рысы гэтага феномена «ёсць нечым зусім адваротным традыцыйнаму разуменню паняцця “жаночая проза”» [17, с. 314]. А. Гапава ў артыкуле «Жанчыны застаюцца пад кантролем», абгрунтоўваючы неабходнасць такога зборніка жаночых тэкстаў, бо ён «ёсць сведкай пэўнага сацыяльнага досведу і пошуку ідэнтычнасці» [18, с. 98], ставіць пад сумнеў падыход да ўкладання кнігі, у якую ўвайшлі толькі тэксты, што друкаваліся ў газеце «Наша ніва» ў перыяд паміж 1991–2007 гг. На думку даследчыцы, такі падыход да жаночай літаратуры не столькі дапамагае жанчынам атрымаць уласны голас, колькі дае магчымасць укладальніку кнігі ці «афарміцелю дыскурсу», «павялічыць значнасць сваёй газеты альбо свой уласны сацыяльны капітал» [18, с. 99]. А. Гапава робіць выснову, што ў дадзеным выпадку жанчыны як «іншыя», як «прыгнечаныя» (*subaltern*, паводле вызначэння Г. Співак) не атрымліваюць голасу і застаюцца «пад кантролем» у межах патрыярхальнага дыскурсу, дзе і яны самі, і іх целы, і іх галасы могуць выкарыстоўвацца дзеля чужых ім мэт.

Праблему жаночай літаратуры як асобнай катэгорыі ўздымае ў артыкуле «Літаратура мужчынскага роду» В. Гапеева («ARCHE», 2007, № 4). Аналізуючы магчымасці, якія адкрываюцца перад беларускімі пісьменніцамі ў сучаснай літаратуры, даследчыца піша, што ў беларускім кантэксте «ў жанчыны ёсць два шляхі – ці пісаць пра-жаночкую (у патрыярхальным сэнсе) лірыку і не лезці ў вышэйшыя матэрыі, ці пераняць досвед сваіх калегаў-мужчын і ператварыцца ў «сапраўднага і моцнага» пісьменніка (у нагавіцах)» [6, с. 130]. В. Гапеева прыкладае прапанаваную Э. Грос тыпалогію жаночай літаратуры (уласна жаночая, фемінная, фемінісцкая) да беларускага кантэксту, адзначаючы, што ў шырокім сэнсе тэрмін «жаночая літаратура» тычыцца тэкстаў, якія не ўпісваюцца ў каноны патрыярхальнай літаратуры, і пагаджаецца, што аднаго гэтага тэрміна «відавочна недастаткова, каб апісаць рэальную літаратурную сітуацыю, бо не ўсе жанчыны, што пішуць, стаяць на фемінісцкіх пазіцыях. <...> Прыніжальныя канатацыі, прыпісаныя “жаночаму”, хутчэй датычаць “феміннага”. Тут, вядома ж, узнікае іншае пытанне: чаму маркаванае як жаночае (феміннае) непазбежна ўспрымаецца як другаснае і нізкакаснае? Магчыма, мэтазгодна ўвесці панятак “мужчынская літаратура”, каб зняць супрацьпастаўленне “літаратура ўвогуле” – “жаночая літаратура»» [6, с. 135]. Высновы пра «прыніжальныя канатацыі, прыпісаныя “жаночаму»», даследчыца робіць, прааналізаваўшы матэрыялы беларускіх крытыкаў, прысвечаныя жаночай літаратуры, у тым ліку артыкул П. Абрамовіча «Ад дзённіка да літаратуры», у якім развіваецца думка, што жаночая літаратура мусіць стварацца паводле тых жа прынцыпаў, што і літаратура, напісаная мужчынам, гэта значыць, пастуліруе прынцыпы, супраць якіх пратэстуе фемінісцкая літаратурная крытыка: «Жаночая літаратура за рэдкім выняткам нагадвае хутчэй прыватныя дзённікі, чым мастацкія творы – зашмат у ёй асабістага,

інтымнага, выпадковага, другаснага, зашмат “капрызаў” і “недаразвітага»» [19, с. 235]. Гэты, а таксама іншыя прыклады рэцэпцыі жаночай літаратуры ў беларускай прасторы дае В. Гапеевай падставу зрабіць выснову, блізкую да высновы А. Гапавай, датычна зборніка «Жанчыны выходзяць з-пад кантролю»: «Крытыка навязвае ўласныя нормы аналізу жаночага пісьма, тым самым пазбаўляючы жанчын-аўтараў кантролю над дыскурсам» [18, с.136].

Такім чынам, на Захадзе другая хваля фемінізму прыводзіць да зараджэння жаночых і фемінісцкіх даследаванняў і з’яўлення фемінісцкай літаратурнай крытыкі, якая прапаноўвае шэраг тэорый пра прыроду і асаблівасці жаночай літаратуры. Само паняцце «жаночая літаратура» ў гэты час ускладняецца – даследчыкі пачынаюць размяжоўваць уласна літаратуру, створаную жанчынамі, літаратуру, якая нясе на сабе адбітак фемінісцкіх ідэй, і літаратуру, што напісаная ў стылі, які традыцыйна характарызуецца як жаночы. Асаблівая ўвага крытыкаў і літаратуразнаўцаў надаецца новым стыльным і жанравым мадыфікацыям у творчасці жанчын, якія шукаюць уласную мову і вобразныя сродкі для адлюстравання спецыфічнага досведу, змаганню пісьменніц з гендарнымі стэрэатыпамі і асэнсаванню характару аўтарскага выказвання, у якім закадзіраваная тая ці іншая карціна свету. У беларускім літаратуразнаўстве асэнсаванне феномену жаночай літаратуры пачынаецца ў канцы 1990-х гг.: беларускія даследчыцы выкарыстоўваюць метадалагічны апарат, распрацаваны замежнымі літаратуразнаўцамі, і аналізуюць творчасць беларускіх пісьменніц розных эпох. Найбольшая цікавасць да жаночай літаратуры ўздымаецца ў 2000-х гг., калі выйшлі першыя кнігі аўтараў, якіх можна разглядаць у рэчышчы фемінісцкай літаратуры, і два зборнікі сучаснага жаночага апавядання і завязаліся крытычныя і літаратуразнаўчыя дыскусіі вакол творчасці пісьменніц, што вынеслі пытанне пра жаночую літаратуру ў шэраг вострых і актуальных.

ЛІТАРАТУРА

1. Жеребкіна, И. Феминистская литературная критика [Электронный ресурс] / И. Жеребкіна. – Режим доступа: <http://www.owl.ru/library/004t.htm>. – Дата доступа: 31.03.2017.
2. Золотухина, О. Б. Гендерные исследования / О. Б. Золотухина // Психологизм в литературе : пособие по спецкурсу для студ. спец. «Русская филология» / О. Б. Золотухина. – Гродно : ГрГУ, 2009. – С. 69–73.
3. Фіцнер, Т. А. Гендэрныя праблемы ў беларускай літаратуры XX ст. : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.01 / Т. А. Фіцнер ; Інстт літ. імя Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск, 2003. – 20 с.

REFERENCES

1. Zherebkina, I. Feministskaya literaturnaya kritika [Elektronnyy resurs] / I. Zherebkina. – Rezhim dostupa: <http://www.owl.ru/library/004t.htm>. – Data dostupa: 31.03.2017.
2. Zolotukhina, O. B. Gendernyye issledovaniya / O. B. Zolotukhina // Psikhologizm v literature : posobiye po spetskursu dlya stud. spets. “Russkaya filologiya” / O. B. Zolotukhina. – Grodno : GrGU, 2009. – S. 69–73.
3. Fitsner, T. A. Gendernyya prablemy u belaruskay literatury XX st. : autaref. dys. ... kand. filal. navuk: 10.01.01 / T. A. Fitsner ; Inst-t lit. imya Yanki Kupaly NAN Belarusi. – Minsk, 2003. – 20 s.

4. *Калядка, С. У.* Беларуская сучасная жаночая паэзія : мастацкія канцэпцыі «жаночага шчасця» / С. У. Калядка. – Мінск : Бел. навука, 2010. – 163 с.
5. *Данільчык, А.* «І не дбай аб ціхім шчасці...»: беларуская жаночая паэзія міжваеннага перыяду / А. Данільчык // Бліскавіцы: анталогія беларускай жаночай паэзіі міжваеннага перыяду / уклад., камент. А. Данільчык, В. Жыбуля. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – С. 3–45.
6. *Гапеева, В.* Літаратура мужчынскага роду / В. Гапеева // Arche-Пачатак. – 2007. – № 4. – С. 129–136.
7. *Кісліцына, Г.* Феміністычны дыскус у беларускай літаратуры канца ХХ ст. [Электронны рэсурс] / Г. Кісліцына. – Рэжым доступу : <http://old.belcollegium.org/lekcyji/litaratura/kislitsyna02.htm>. – Дата доступу: 31.03.2017.
8. *Шоуолтер, Э.* Наша критика : автономность и ассимиляция в афроамериканской и феминистской теории литературы / Э. Шоуолтер // Современная литературная теория: антология; сост., пер., прим. И. В. Кабановой. – М. : Флинта ; Наука, 2004. – С. 314–334.
9. *Гранкина, Е. В.* Творчество Д. К. Оутс в аспекте феминистской литературной критики / Е. В. Гранкина // Американистика как предмет научного познания : материалы 2-й международной науч. конф. Минск, 12–14 мая 2004 г. / БГПУ им. М.Танка, редкол. Т. Е. Комаровская [и др.]. – Минск : БГПУ, 2006. – С. 32–36.
10. *Рыч, Э.* Калі мы, мёртвыя, працнемся: пісьмо як рэвізія / Э. Рыч ; пер. Ю. Цімафеева [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://prajdzisvet.org/texts/prose/kalimyi,myortvyiya,prachnemsyapismoyakreviziya.html>. – Дата доступу: 31.03.2017.
11. *Павалыева, Н.* Ангельская жаночая проза: этапы гісторыі / Н. Павалыева ; пер. Ю. Цімафеева [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://prajdzisvet.org/articles/critique/angelskayazhanochayaprozaetapyigistoryii.html>. – Дата доступу: 31.03.2017.
12. *Greene, G.* Changing the Story : Feminist Fiction and the Tradition / G. Greene. – Bloomington : Indiana University Press, 1991. – 302 p.
13. *Комаровская, Т. Е.* Феминистская литература США : обретения и потери на пути к самоидентификации / Т. Е. Комаровская // Вопросы германской филологии и методические инновации в обучении и воспитании : материалы IX респуб. науч.-практ. конф., Брест, 25 марта 2005 г. / редкол. : А. Н. Гарбалева и др. – Брест : Издво БрГУ, 2005. – С. 3–11.
14. *Grosz, E.* Space, Time and Perversion : Essays on the Politics of Bodies / E. Grosz. – New York : Routledge, 1995. – 273 p.
15. *Фіцнер, Т. А.* Жаночае цела ў тэкстах сучасных беларускіх пісьменніц [Электронны рэсурс] / Т. А. Фіцнер. – Рэжым доступу: http://neurope.eu/article/2014/12/26/zhanochae_tsela_u_tekstakh_suchasnykh_belaruskikh_pismennits. – Дата доступу: 31.03.2017.
16. *Фіцнер, Т. А.* Выяўленне гендэрных узаемаадносін у сучаснай жаночай прозе / Т. А. Фіцнер // Веснік МДПУ імя І. П. Шамякіна. – 2009. – № 4 (25). – С. 116–120.
17. «Жанчыны выходзяць з-пад кантролю» : бліцкрыт / У. Арлоў [і інш.] // Дзеяслоў. – 2007. – №3 (28). – С. 314–320.
4. *Kalyadka, S. U.* Belaruskaya suchasnaya zhanochaya paeziya : mastatskiya kantseptsiyi “zhanochaga shchastysya” / S. U. Kalyadka. – Minsk : Bel. navuka, 2010. – 163 s.
5. *Danilchik, A.* “I ne dbay ab tsikhim shchastisi...” : belaruskaya zhanochaya paeziya mizhvayennaga peryyadu / A. Danilchik // Bliskavitsy : antalogiya belaruskay zhanochay paezii mizhvayennaga peryyadu / uklad., kament. A. Danilchik, V. Zhybulya. – Minsk : Knigazbor, 2017. – S. 3-45.
6. *Gapeyeva, V.* Litaratura muzhchynskaga rodu / V. Gapeyeva // Arche-Pachatak. – 2007. – № 4. – S. 129-136.
7. *Kislitsyna, G.* Feministychny dyskurs u belaruskay litaratury kantsa XX st. [Elektronny resurs] / G. Kislitsyna. – Rezhym dostupu: <http://old.belcollegium.org/lekcyji/litaratura/kislitsyna02.htm>. – Data dostupu: 31.03.2017.
8. *Shouolter, E.* Nasha kritika : avtonomnost i assimilyatsiya v afro-amerikanskoj i feministicheskoy teorii literatury / E. Shouolter // Sovremennaya literaturnaya teoriya: antologiya; sost., per., prim. I. V. Kabanovoy. – M. : Flinta ; Nauka, 2004. – S. 314-334.
9. *Grankina, Ye. V.* Tvorchestvo D. K. Outs v aspekte feministicheskoy literaturnoy kritiki / Ye. V. Grankina // Amerikanistika kak predmet nauchnogo poznaniya : materialy 2-y mezhduнародnoy nauch. konf. Minsk, 12-14 maya 2004 g. / BGPU im. M. Tanka, redkol. T. Ye. Komarovskaya [i dr.]. – Minsk : BGPU, 2006. – S. 32-36.
10. *Rych, E.* Kali my, myortvyiya, prachnemsya: pismo yak reviziya / E. Rych ; per. Yu. Tsimafeyeva [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupu: <http://prajdzisvet.org/texts/prose/kalimyi,myortvyiya,prachnemsyapismoyakreviziya.html>. – Data dostupu: 31.03.2017.
11. *Pavalyayeva, N.* Angelskaya zhanochaya proza: etapy gistoryi / N. Pavalyayeva ; per. Yu. Tsimafeyeva [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupu: <http://prajdzisvet.org/articles/critique/angelskayazhanochayaprozaetapyigistoryii.html>. – Data dostupu: 31.03.2017.
12. *Greene, G.* Changing the Story : Feminist Fiction and the Tradition / G. Greene. – Bloomington : Indiana University Press, 1991. – 302 p.
13. *Komarovskaya, T. Ye.* Feministskaya literatura SSHA : obreteniya i poteri na puti k samoidentifikatsii / T. Ye. Komarovskaya // Voprosy germanskoy filologii i metodicheskiye innovatsii v obuchenii i vospitanii : materialy IX respub. nauch.-prakt. konf., Brest, 25 marta 2005 g. / redkol. : A. N. Garbalev i dr. – Brest : Izd-vo BrGU, 2005. – S. 3-11.
14. *Grosz, E.* Space, Time and Perversion : Essays on the Politics of Bodies / E. Grosz. – New York : Routledge, 1995. – 273 p.
15. *Fitsner, T. A.* Zhanochaye tsela u tekstakh suchasnykh belaruskikh pismennits [Elektronny resurs] / T. A. Fitsner. – Rezhym dostupu: http://neurope.eu/article/2014/12/26/zhanochae_tsela_u_tekstakh_suchasnykh_belaruskikh_pismennits. – Data dostupu: 31.03.2017.
16. *Fitsner, T. A.* Vyyaulenne gendernykh uzayemaadnosin u suchasnay zhanochay proze / T. A. Fitsner // Vesnik MDPU imya I. P. Shamyakina. – 2009. – № 4 (25). – S. 116-120.
17. “Zhanchyny vykhodzyats z-pad kantrolyu” : blitz-kryt / U. Arlou [i insh.] // Dzeyaslou. – 2007. – №3 (28). – S. 314-320.

-
18. Гапава А. Жанчыны застаюцца пад кантролем, альбо Ці могуць прыгнечаныя гаварыць? / А. Гапава // Arche-Пачатак. – 2007. – № 10. – С. 96–102.
19. Абрамовіч, П. Ад дзённіка да літаратуры / П. Абрамовіч // Arche-Пачатак. – 2006. – № 11. – С. 234–239.
18. *Gapava, A. Zhanchyny zastayutstva pad kantrolem, albo Tsi moguts prygnechanyya gavaryts? / A. Gapava // Arche-Pachatak. – 2007. – № 10. – S. 96–102.*
19. *Abramovich, P. Ad dzyonnika da litaratury / P. Abramovich // Arche-Pachatak. – 2006. – № 11. – S. 234–239.*